

21

שבט תשס"ט
פברואר 2009

חמ"דת

ימים אותו קראת

[תפילה שחרית של שבת]

משרד החינוך • מינהל חברה ונוער • יחידת חמ"ד • מינהל החינוך הדתי

מקורות ב"ירוק"

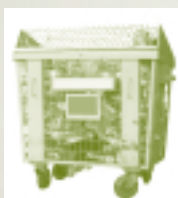
למנהלים, למחנכים, למורים, למדריכים,

מקורות היהדות לאורך הדורות נותנים את הדעת לבעיות אקולוגיות, לשמירת הסביבה וליחס לנוי וליופי. הגישה היא שהעולם ניתן לאדם כפיקדון "לעבדה ולשמרה" ו"אם קלקלת, אין מי שיתקן אחרך".

פחית שימורים מתכלה
כעבור 100 שנים!

שנה זו נבחרה להיות שנת איכות הסביבה במערכת החינוך. נדמה כי נושא זה ובעקבותיו החינוך לקיימות נתפס כנושא ליברלי ולא דווקא יהודי דתי. אולם תפיסת הקיימות העכשווית, הקוראת לאדם להסתכל על העולם מתוך תחושת אחריות וענווה ולא רק מתוך גישה תועלתנית וכמשאב לניצול, מהווה למעשה הד מודרני לתפיסה הסביבתית עתיקת היוםיין של היהדות.

אין מחלוקת בין מדענים ומומחים לאיכות הסביבה כי כדור הארץ מצוי במשבר סביבתי חמור בגלל הפרת המאזן האקולוגי בעולם, ומנגד – העשייה הסביבתית אשר החלה לפני שנים לא רבות – תועלתה מוגבלת.

מיכלי פלסטיק
מתכלים כעבור 1000 שנים

פער זה בין הנזקים האדירים שנגרמו לסביבה על ידי האדם לבין המעט שביכולתנו לעשות, עלול לרפות ידיים ולגרם לייאוש אצל מבוגרים ובעיקר אצל בני נוער וילדים. תפקידנו כמחנכים הוא להאיר את עיניהם ולהבהיר להם כי לכל יחיד יש חלק בשמירה על הסביבה. חובת החינוך לעשייה סביבתית, מזערית ככל שתהא, מוטלת עלינו כמחנכים, בבחינת "לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין להיבטל ממנה" (אבות ב', ט"ז). המאבק המוצלח על שמירת צמחי הבר, בשנות החמישים והשישים, מעורר תקווה כי חינוך קהילתי – סביבתי עשוי לשאת פירות.

ההפעלה שבגיליון זה מחברת בין ערכי הסביבה המודרניים לבין המחשבה היהודית וההלכה, מתוך הבנה כי חינוך לקיימות ולהטמעת ערכי הקיימות הוא חלק בלתי נפרד מחינוך לערכים יהודיים ולקיום מצוות.

אנו תקווה כי הפעלה זו תהיה לכם לעזר בחינוך בני נוער שומרי מצוות – אזרחי העתיד, המודעים לסביבתם ומחויבים לה.

שמואל בורקש
מפקח ארצי על יסודי
מינהל החינוך הדתימיכל דה-האן
מנהלת יחידת החמ"ד
מינהל חברה ונוערעיצוב: סטודיו "שחר שושנה" מקבוצת "סקורפיו 88"
הוצאה לאור: גף הפרסומים, משרד החינוך
www.education.gov.ilעריכה: מיכל דה האן, אפרת עמנואל
כתיבה: אפרת עמנואל, עדי צביאלי, שרה שיבר
עריכה לשונית: אמנון ששון
הפקה: כרמלה אפטקר, עמליה לואין

"הלך חוני המעגל בדרך, וראה אדם נוטע עץ חרוב. שאל אותו: כמה זמן עד שהעץ יניב פרי? ענה האיש, שבעים שנה. שאל אותו חוני המעגל: וכי אתה בטוח שתחיה עוד שבעים שנה? ענה לו האיש: אני מצאתי את העולם עם עץ חרוב, וכשם שאבוותיי שתלו עץ בשבילי, כך אני שותל עץ לבנים שלי!"

(ע"פ תענית כ"ג)

צורות הנזי המצוירות בבריאה וחוש האדם ליהנות בהן – מונעים את האדם מְהַדְדֵר לדרגת הבהמה. השמחה ביפי הטבע ובנוי הצמחים תביאנו לשמוח גם ביופי מוסרי.

חברה שאינה חסה על היפה – גם האדם בה יגדל פרא. שמחת האדם בהרמוניה אסתטית קרובה לשמחתו בהרמוניה מוסרית.

(רש"ר הירש, בראשית ב' 9)

אקולוגיה

ענף מחקר העוסק בלימוד המבנה, הארגון, הפעולה ויחסי הגומלין שבין האורגניזמים בינם לבין עצמם ובינם לבין סביבתם הפיזית.

קיימות

תפיסת הקיימות עוסקת בראייה מערכתית של הסביבה האנושית, במטרה להבטיח את המשך הקיום האנושי.

איכות הסביבה

עוסקת ביחסי הגומלין בין האדם לסביבתו הטבעית – הפיזית והמלאכותית – מעשה ידי אדם, במטרה לשפר ולשמר את הסביבה כפי שנבראה.

מה חדש בחמ"ד?

"ציונות דתית במבט שני"

כנס בעלי תפקידים בחינוך חברתי ערכי חמ"ד (רכזי חינוך חברתי קהילתי, מורי של"ח, רכזי מעורבות חברתית ורכזי נוער) התקיים ביום חמישי, כ"ו טבת (22.1.09) בישיבת בני"ע גבעת שמואל כחלק מתוכנית עבודה שנתית בנושא הציונות הדתית. בכנס השתתפו כמאתיים בעלי תפקידים. כנס זה מוצע כמודל לבתי הספר כחלק מהתוכנית החינוכית ב"נתיבי הציונות הדתית".

תכנית הכנס כללה רב-שיח בהשתתפות שרה אליאש – מנהלת תכנית "מניפה"; חיים ולדר – עיתונאי חרדי; ישראל זעירא – מנהל "ראש יהודי"; אייל רייז – מזכ"ל השומר הצעיר ואוריאל יפרח יו"ר מועצת התלמידים והנוער. לאחר מכן התקיימה הרצאה של יובל ריבלין – "ציונות דתית בראי הקולנוע" ולבסוף נבחנו כלים מעשיים לביורור דרכה של הציונות הדתית עם יונה גודמן.

לקראת כנס זה הופקה, על ידי צוות תכנים חמ"ד, תכנית ייחודית של הפעלות לחדרי מורים – "ציונות דתית במבט שני". התכנית חולקה למשתתפים. לפרטים ניתן לפנות למפקחי יחידת החמ"ד במחוזות.

1. לפתח רגישות ומודעות בקרב בני נוער ל"קלקולים" מעשה ידי אדם, בטבע ובסביבה.
2. לחשוף את המשתתפים להיבטים שונים בעמדת היהדות כלפי הטבע.
3. לחנך ולחזק תפיסת עולם של קיימות על פי ערכי היהדות, הקוראת לאדם לנהוג בענווה ולקחת אחריות אישית על סביבתו.

- 1: דף מידע – כמחצית ממספר המשתתפים.
- 2: דף מידע – כמחצית ממספר המשתתפים.
- 3: כרטיס משימה קבוצתית.

מהלך ההפעלה

המנחה יקריא למשתתפים את הסיפור שלהלן:
(מטרת הסיפור לעורר תגובה רגשית ראשונית כמבוא לדפי המידע שעניינם טכני יותר)

שלב א' -
זוגות

לפני חמש שנים הגיע לווייתן גוסס לחוף הרצליה. בניתוח שלאחר המוות נמצאו בקיבתו שקיות פלסטיק במשקל 4.5 קילוגרם...
במקרה אחר נתגלה דולפין שמת כתוצאה מאריזות פלסטיק של שישיות בירה שנכרכו סביב לועו...
חוקר במכון ויצמן: "חמישים וטרינרים לא יכולים להציל דולפין אחד ממפגעים סביבתיים מטופשים כמו שקיות פלסטיק".

"השקית הקטלנית", "משפחה", כסלו תשס"ט

המנחה יחלק את המשתתפים לזוגות. כל זוג יקבל את דפי המידע (נספחים מס' 1 ו-2).
המנחה יבקש מכל משתתף לעיין באחד מן הדפים בלבד ולאחר מכן לבצע את המשימות.

המנחה יחלק את המשתתפים לקבוצות בנות 4-6 משתתפים וייתן לכל קבוצה כרטיס משימה קבוצתי (נספח מס' 3).

שלב ב' -
קבוצות

המנחה יבקש מנציגי הקבוצות להציג בפני המליאה את תוצרי חשיבתם. במקביל המנחה ירשום על הלוח את העקרונות לשמירת הסביבה העולים מן המקורות.
המנחה יבקש מן המשתתפים להעלות רעיונות למצוות נוספות שעניינן שמירה על משאבי הטבע ואיכות הסביבה (למשל שמיטה).
שאלות לדיון:

שלב ג' -
במליאה

1. בשנים האחרונות נעשים מאמצים בעולם כולו, לתקן קלקולים שנובעים מניצול יתר של משאבי הסביבה, המודרנה והטכנולוגיה.
מדוע, לדעתכם, קשה כל כך לתקן קלקולים אלו? פרטו.
2. בפרקי אבות (ב' ט"ז) נאמר: "לא עליך המלאכה לגמור, לא אתה בן חורין להיבטל ממנה".
במה מחייבת אמירה זו את הציבור ואת כל אחד מאיתנו בנוגע לסביבה ולקיימות?
תנו דוגמאות.
3. מה הייתם מאמצים מכך באופן אישי לחיי היום יום?

נספח מס' 1 - דף מידע

"תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי..."

(קהלת מדרש רבה)

זיהום אוויר

60% מהמפעלים שנבדקו על ידי המשרד להגנת הסביבה בשנת 2007 חורגים מהתקן המותר לפליטת מזהמים לאוויר.

תרבות מפותחת שהשמידה את עצמה תושבי איי הפסחא, המקום המפורסם בפסלי האבן הענקיים והמופלאים שלו, הגיעו להישגים אדריכליים-מדעיים עצומים ונחרבו באופן עלום.

אנשי איי הפסחא, המקום המבודד ביותר בעולם, הרסו את כל היערות שהיו על האי, השמידו את הצמחייה ואת מרבית בעלי החיים באי ובסביבתו.

החוקר ג'ארד דיימונד* טוען שחברה זו לא ידעה להתאים עצמה לתנאים האקולוגיים הסביבתיים באזורים שבהם חיה והחריבה את התנאים כמו ידיה.

*בספרו "התמוטטות", 2008

הר הזבל של המדינה

ישראלי ממוצע מייצר ביום מעל 2 ק"ג אשפה. נפח הפסולת השנתית של כולנו שווה ל-1000 בנייני מגורים בני 10 קומות.

איך נילחם בהררי האשפה?

אוי! כינרת שלי...

הכינרת משמשת בארץ כמאגר עיקרי פתוח של מים עמוקים.

קו אדום: 213.0 מטר מתחת לפני הים.

קו שחור: 215.0 מטר מתחת לפני הים.

מפלס הכינרת : 214.38- מטר מתחת לפני הים (ינואר 2009),

62 ס"מ בלבד מעל הקו השחור!

100% כותנה לבנה בוהקת

מרבית הכותנה הגדלה בעולם גורמת נזק בלתי הפיך לסביבה.

לצורך גידול כותנה משתמשים בכמויות מסיביות של חומרי הדברה. כ-16% מסך התצרוכת העולמית. חומרי ההדברה רעילים ומזיקים לאנשים הבאים עמה במגע ונספגים באדמה.

כמיליון איש נפגעים מדי שנה

מחומרי הדברה אלו ונזקקים לאשפוז.

(עפ"י FINE, עתיד ירוק, תשרי תשס"ט)

האוטו שלנו...

כלי רכב נחשבים למקור הזיהום הגדול ביותר. במיוחד במרכזי הערים, ופגיעתם בבריאות גדולה. הדלק הנשרף במנוע מכונית גורם לפליטת גזים רעילים.

יבש בים המלח

מפלט ים המלח יורד בהתמדה בעקבות שימוש מוגבר במי הירדן ושימוש תעשייתי במי ים המלח. כתוצאה מכך נוצרים בולענים מסוכנים - בורות הנפערים פתאום באופן טבעי.

טון נייר = כריתת עשרים עצים

יערות הגשם הם "ריאות העולם" המספקות חמצן לעולם.

יערות הגשם מאכלסים 70% ממיני בעלי החיים על פני כדור הארץ, ותרופות רבות מיוצרות מצמחי בר נדירים הגדלים ביערות אלה.

כריתת יערות הגשם מגבירה את סכנת הבצורת אך בני האדם כורתים עצים בקצב של 100 דונם לדקה!

כחמישית מיערות הגשם כבר נכחדו!

היערות נכרתים לצרכים שונים: בניין, יצירת רהיטים, ייצור נייר ועוד.

עיין בקטעי המידע שלעיל ובתמונות וענה על השאלות שלפניך:

1. מה התחדש לך מדף המידע שבידך?
2. מה ריגש/הפתייע/ציעור/הלהיב/הפעיל אותך בדף המידע? נמק ופרט. חבור לבן זוגך והחליפו ביניכם את הדפים.
3. אילו רעיונות עולים מההשוואה בין הדפים?
4. מהו ההבדל הגדול בין הבעיות שעולות בדף מידע מס' 1 לפתרונות המוצעים בדף מידע מס' 2?
5. אילו תחושות מתעוררות בך בשל פער זה?

נספח מס' 2 - דף מידע

"...שאם תקלקל אין מי שיתקן אחריו"

(קהלת, מדרש רבה)

תו איכות ירוק

בקניית מכשיר חשמל חדש כדאי לחפש את תוית האנרגיה ולוודא שהמוצר קיבל ציון A ביעילות האנרגטית שלו. בנוסף, חפשו את תו האיכות האקולוגי של האיחוד האירופי Eco Label - EU עם סימן הפרח הירוק.

תו זה מסמן עמידה של המוצר בתקני איכות סביבה.

הטמנת פסולת רעילה ובלתי מתכלה

בסוללות החשמליות נמצאים חומרים רעילים כגון כספית, קלציום, ניקל, כסף, עופרת ועוד העלולים לפגוע בבריאותנו. סוללה שמושלכת לאשפה מתחממת, נסדקת והחומרים הרעילים נוזלים ממנה ומחלחלים לאדמה.

השלכת סוללות לפח הזבל הרגיל אסורה. יש להשליכה למיכל מיוחד המיועד לכך. מן המיכל מועברות הסוללות לאתרי הטמנה המטפלים בחומרים רעילים ובפסולת שאינה מתכלה.

אתר הטמנה מודרני פועל על פי סטנדרטים אקולוגיים מתקדמים. הינו אטום ומבודד מהסביבה על ידי שכבות אטימה ויריעות פולי אטילן, וכך מונע זיהום של מי התהום והקרע.

"חשיבה ירוקה" - עיצוב ממוחזר

כיום קיימים בשוק פריטים רבים לשימוש אישי וביתי כגון: ריצוף, טפטים, גופי תאורה, אדניות, נעליים כלים ועוד. פריטי העיצוב ה"ירוקים" נראים נקיים, חדשים, אסתטיים ומקוריים.

נעליים מגומי ממוחזר

נייר ממוחזר

מדי שנה זורקים במדינת ישראל 300,000 טון נייר! רק 30% מן הנייר בישראל עובר תהליך מחזור.

אל תקטוף...!

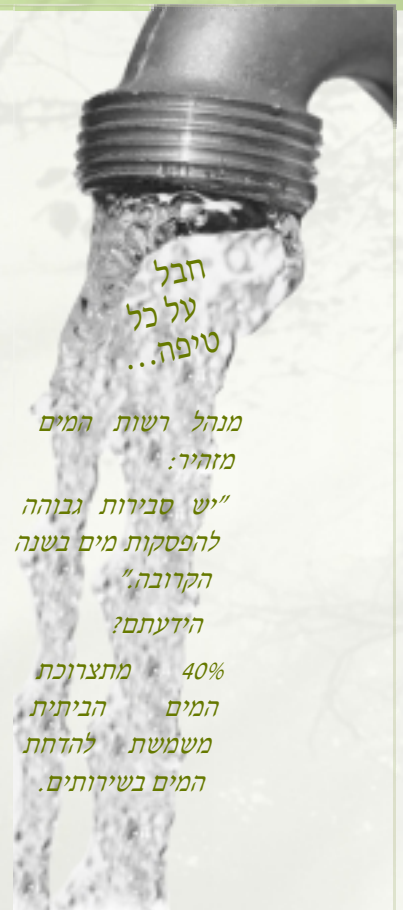
בשנות ה-50-60 החברה להגנת הטבע יצאה למאבק לשמירת פרחי הבר למען הגנה על הטבע והסביבה וחיזוק המודעות הסביבתית.

זכוכית אינה מתכלה כלל!

ייצור של בקבוק זכוכית אחד צורך אנרגיה המספיקה להדלקת נורת חשמל ממוצעת במשך ארבע שעות.

ייצור זכוכית חדשה מזכוכית משומשת מפחית 20% מזיהום האוויר ו-50% מזיהום המים בהשוואה לזיהום הנוצר כאשר מייצרים אותה מחומרי גלם.

מנהל רשות המים
מזהיר:

"יש סבירות גבוהה להפסקות מים בשנה הקרובה."
הידעתם?

40% מתצרוכת המים הביתית משמשת להדחת המים בשירותים.

האוטו שלנו

חברות אוטובוסים החלו לאחרונה לרכוש רכבים בין עירוניים העומדים בתקן יורו 5 ומאפשרים שימוש בסולר ידיוותי לסביבה.

כל החלפה של אוטובוס ישן בחדש תצמצם ב-90% את פליטת המזהמים האופייניים לתחבורה הציבורית.

עייין בקטעי המידע שלעיל ובתמונות וענה על השאלות שלפניך:

1. מה התחדש לך מדף המידע שבידך? _____
2. מה ריגש/הפתיע/ציער/הלהיב/הפעיל אותך בדף המידע? נמק ופרט. _____
חבור לבן זוגך והחליפו ביניכם את הדפים.
3. אילו רעיונות עולים מההשוואה בין הדפים? _____
4. מהו ההבדל הגדול בין הבעיות שעולות בדף מס' 1 לפתרונות המוצעים בדף מידע מס' 2? _____
5. אילו תחושות מתעוררות בך בשל פער זה? _____

כרטיס משימה קבוצתית - "והנה טוב מאד" (בראשית א', ל"א)

שאלות:

1. "והנה טוב מאד" (בראשית א', ל"א)
 "מסתכל והביט על מעשיו וכל פעולותיו שעשה אם יש לתקן שום דבר בהם והנה כולם יפים ומתוקנים" (רשב"ם)
 מהו "טוב מאד" על פי פירוש הרשב"ם?
2. "כל פרט טוב בפני עצמו לפי רצון הקב"ה... כל הנבראים יחד טוב מאד שכל אחד משלים את החיסרון של השני..." (הנצי"ב, העמק דבר, בראשית א', ל"א).
 מהו "טוב מאד" על פי פירוש הנצי"ב ומה תפקידו של האדם על פי פירוש זה?
3. "לעבדה (לפתח את הסביבה, לבנות, לשאוף להתקדמות) לשמרה" (שמירה על הטבע והנוף, הגנה על הסביבה) (בראשית ב' ט"ו)
 מה המתח העולה משני ציוויים אלה? פרטו ותנו דוגמה.
 עיינו במקורות א-ג וענו על השאלות שלאחריהן:

ג
 "את חוקותיי תשמרו, בהמתך לא תרביע כלאיים שדך לא תזרע כלאיים" (ויקרא, י"ט י"ט)
 הוא משום אזהרה שלא לשנות את דרך הטבע שהקב"ה שם בתחילת הבריאה לכל דבר מדברי העולם טבע לפעול פעולתו טובה וישרה לטובת בני העולם אשר ברא...
 (ספר החינוך, מצוה ס"ב)

ב
 "לימדה תורה דרך ארץ שיהיה אדם חס על היפה"
 (רש"י שמות כ"ו י"ג)

א
 "בל תשחית" (דברים כ', י"ט)
 כל המשבר כלים וקורע בגדים והורס בניין וסותם מעיין ומאבד מאכלות דרך השחתה עובר בלא תשחית.
 (רמב"ם, הלכות מלכים פ"ו, הלכות ח' ט')

1. מה תפקידו של האדם בעולם כפי שעולה משלושת המקורות?
2. איזה מקור מידע הרשים אתכם? מדוע?
3. האם מידע זה גרם לכם לחשיבה מחודשת אודות איכות הסביבה ונושא הקיימות בעולם? כיצד?